

odpovědnými ve svědomí za život nejen náš, ale i jiných, odpovědnými před Bohem, s nímž máme spolutvořiti a jenž nás bude souditi, dovedou zadržet vražedný nástroj jakékoli formy, namířený na bližního, třeba i na nenarozené dítě. Dokud nebudou tyto názory opět vodítkem našich svědomí, marná bude snaha jinak dobrých lidí zabraňovat utajeným potratům.

Jest na církvích křesťanských, aby poučovaly své členy a kázaly jim mravní odpovědnost v duchu názorů evangelia. I ti, kdož jsou z různých důvodů mimo církve a chtějí v duchu Ježíšově upravovat společnost, musejí přiznat a přihlásit se k theorii Ježíšově, která v evangeliu je přes různá nepochopení.

A třeba se přičinit, aby byly odstraněny nejen mravní překážky působení evangelia, zvláště moderní požívačnost a sobectví, nýbrž i věroučné formulace křesťanské myšlenky, pokud odhánějí tak mnohé od evangelia Kristova.

CČS se pokouší tak činiti. Bylo by zajímavě statisticky zjistit církevní příslušnost a zkoumat opravdovost víry těch, kdož potratářstvím vraždí.

Ph. Dr. F. M. Hník:

HOCKINGOVA DIALEKTIKA A KRITICKÉ POZNÁMKY K JEHO FILOSOFII THEISMU.¹⁾

4.

Hockingovo kritické hledisko k význačným teoriím filosofickým je založeno na přesvědčení, že názorové rozdíly mezi nimi mají svou důležitost. Ve své dialektice shromažďuje odlišná stanoviska nejvýraznějších filosofických škol a nachází v nich *návěsti* pro vlastní syntetický závěr. Toto dialektické východisko zajisté dostatečně vyznačuje svobodomyslnost filosofovu: W. E. Hocking bojuje za určité zásady, nikoliv však za nauky dogmaticky nesnášenlivé.

Podle Hockinga je hlavním úkolem filosofie, aby vysvětlila lidskou zkušenost. Funkcí dialektiky jest kriticky zkoumat běžná filosofická hlediska a na jich základě dospěti ke konstruktivnímu pokusu o výklad smyslu lidské zkušenosti v její celistvosti.

V díle „Types of Philosophy“ obírá se nejdůležitějšími teoriemi poznání a metafysiky, při čemž je třídí podle jejich myšlenkové, ideografické příbuznosti. Všimneme si při charakteristice jeho dialektické metody jen rozboru těch teorií, které souvisejí s jeho hypotézou o theistickém základu všehomíra.

a) Naturalism pokládá Hocking za typ metafysiky, v níž

¹⁾ Dokončení článku „Noetické a psychologické předpoklady theismu ve filosofii Viléma Arnošta Hockinga“ v N. r. roč. IV., čís. 2.

příroda je pojímána jako skutečnost vše objímající. Příroda je v pojetí naturalismu popisována jako souhrn věcí a událostí v času a prostoru, podřízených zákonu příčinnosti. S tím souvisí odpor k víře ve skutečnou jsoucnost neviditelného světa, nezávislého na jevech přírodních.

Naturalistická psychologie pojednává o náboženství jako o iluzi. Nepopírá, že náboženství bylo po nějaký čas lidem prospěšné, když jim napomáhalo překonávat překážky při výstavbě společenského řádu a zmocňovat se nadvlády nad přírodními silami. Nevznáší se odpor proti poznatku, že náboženství prohlubovalo představivost, schopnost vcítění a sympatií a tím posilovalo společenskou soudržnost, že náboženství přispělo k použití obřadu a napomáhalo vznícovati sociálně účinné nadšení. Avšak ve shodě s pozitivismem naturalism v přítomném stavu vývoje lidstva vysvětluje náboženství jako dětské přežitky (infantilism), překonané moderní vědou, zvláště přírodovědou.

Naturalisté nepřipouští oprávněnost ani jednoho z tří hlavních důkazů existence boží. Kosmologickému důkazu vytýkají, že střídavě užívá představy o stvoření a zapříčinění světa Bohem. Hocking k tomu poznamenává, že ani naturalisté nedovedli se oprostiti od rozporu ve svém logickém soudu: Neboť jestliže každá událost je pouze ukončeným koncem, vyplývajícím z událostí předcházejících, musí tato podmiňující příčinnost nutně dospěti k závěru, že svět musel mít počátek a současně nemohl mít počátek. Herbert Spencer pokusil se o důkaz — následuje v té věci Im. Kanta —, že kosmologický důkaz nemá žádného smyslu, poněvadž jeho prostřednictvím odkládáme pouze nevyřešený problém stvoření, pokládáme-li za prokázanou domněnku o stvoření světa Bohem.

V odmítnutí teologického důkazu shodují se stejně Bacon, Spinoza, Kant i Darwin. Podle jejich tvrzení musel by býti tento důkaz ověřen na základě všeobecně zjištěných předností světa, jak je uspořádán, což se nám ve skutečnosti často nedaří.

Kritické námitky proti naturalismu soustřeďují se především na jeho soustavu, v níž spočívala jeho síla ve století devatenáctém. Nová fyzika rozbila tuhou hmotu v nekonečně malé skladebné jednotky. Hmotu a energie jsou střídavě přeměňovány jedna v druhou. Teorie o zářící energii odstranila zákon kontinuity jako vědecký předpoklad. Teorie relativity objevila novou hypotetu o časoprostorovém kontinuu. Významný příspěvek nové fyziky pro filosofii záleží v poznatku, že zdánlivá jasnost materialismu spočívala jen na klamném zjednodušení, ježto vysvětlovala svět z prvků fyzikálních, ačkoliv jejich konečné složení je neznámé a nepředstavitelné. V nové fyzice se stává pozorující mysl důležitým činitelem.

Hocking dále namítá proti naturalismu, že nedovedl zhodnotiti funkci mysli při poznání pravdy, když omezil úlohu roz-

umové činnosti jen na sledování mechanického postupu příčin a následků. Naturalism redukoval veškeré dění na jednoduché schema, že příčiny jsou následovány účinky; při tom vědomě vylučuje výklad procesů mentálních pomocí myšlení záměrného. Podle Hockinga má však každý následek nejen svou příčinu, ale v okruhu jeho logických možností je též účel nebo smysl. Hocking nachází v Morganově teorii o nenadále se vynořujících činitelích vývojového dějství prospěšnou hypotesu, jíž je možno přírodu vyložit teleologicky.

b) Další filosofická teorie, kterou se Hocking obšírně obírá, je pragmatism. V pragmatismu je zdůrazněno úsilí, aby člověk se záměrně dopracoval věr, které jsou důležité pro hodnotný lidský život. Myšlení je v něm pojato jako část činorodého procesu; dospíváme k svým představám a používáme jich jako zbraní, abychom prošli životem jako zdatní jedinci. Používáme věr, jejichž prospěšnost je ověřena v osobních a společenských zkušenostech a proto jsou pokládány za pravdivé.

Proti pragmatismu, jehož základné noetické a psychologické these formulovali Charles Peirce a William James, proti instrumentalismu Johna Dewey — v němž víry jsou pokládány za pouhé nástroje, jimiž se snažíme zvládnouti lidskou zkušenost —, proti humanismu F. C. S. Schillera — podle něhož pravdy mají sloužit lidským zájmům, aniž by byly příkazy nadpřirozené bytosti — uvádí Hocking řadu výhrad, jež je možno shrnouti následovně:

Ačkoliv přijímá negativní poučku pragmatistické teorie poznání (každá pravdivá poučka působí) a založil na ni, logické premisy svého filosofického theismu, odpírá s naprostou důsledností přijmouti kladnou obměnu této pragmatistické these. Obměna these v kladné formě, že každá působící poučka je pravdivá, je podle Hockinga logickým omylem pragmatismu. Rozsah podmětu a přívlastku v poučce se může snadno lišiti, jsou-li vyjádřeny v příliš všeobecných pojmech.

Pragmatistické měřítko pro jeho upřílišněný subjektivism nepřijímá Hocking ani pro obor etiky. Zákon kategorického imperativu je přednější než blaho společenské skupiny. Hocking odmítá též pragmatistické hledisko, že si můžeme voliti s hlediska svého lidského prospěchu, své náboženské víry: Buď závisíme na Bohu jako na nejskutečnější věci ve světě, nebo náboženství přestává mít smysl.

Závěrem Hockingova kriticizmu je ovšem jasná odpověď, že pragmatism nenašel měřítko, kriterion pravdy. Při tom uznává skutečné zásluhy pragmatismu, zvláště jeho činné úsilí o záměrné hledání pravdy. Pragmatism zdůraznil tvůrčí schopnost lidské vůle. pozměňovati podle kladného nebo záporného postoje význam faktů v nehotovém světě. Pragmatism má svou cenu, když pojímá vůli k víře jako pracovní hypotesu, určující směrnici

pro činný život. Jeho omyl začíná v teorii poznání, když příliš snadno a neoprávněně prohlásil metafysickou pravdu za nedostupnou.

c) Hockingův kriticizm idealistické filosofie je prvkem předběžné antithese, jímž je uváděna závěrečná část jeho dialektiky. V jeho pojetí je idealism světovým názorem úplně zakotveným v procesech poznání. Idealism pokládá mysl za základ a podstatu skutečnosti.

Idealism sice netvrdí, že příroda je preludem — ale teorie o naprosté soběstačnosti přírody je úplně klamná. Příroda je závislá na Mysli, Duchu nebo Ideji. Základní intuice idealismu, v nichž podle Hockinga jsou zachyceny nejlepší duchovní intuice člověčenstva vůbec, shrnuje do čtyř pouček: 1. Svět jeví neposkytuje nám příležitost k poznání posledních pravd o skutečnosti. 2. Můžeme si snadno představit, že svět smyslové zkušenosti je preludem. 3. Animistický výklad přírodních jevů klade důraz na příčinnou podmíněnost fyzikálních jevů činiteli duševními. 4. Idealism vysvětluje subjektivní zjevení jako intuici, že svět je především soustředěn v mysl, v individuálním jáství.

Ústřední problém metafysiky je odlišně řešen subjektivním a objektivním idealismem. Idealism vždy popírá názor, že příroda je skutečná nepodmíněně. Subjektivní idealism, se svým zdůrazněním myslí každého subjektu jako střediska světa, se nezbytně dostává do nesnází, z nichž nejvážnější je pluralism individuálních světů a subjektivistické sebezbožnění člověka.

Pravdivým obsahem subjektivního idealismu je jeho kladná poučka, že povaha skutečnosti je duševní. Hocking k tomu opravuje jen zájmeno: Skutečnost má povahu Druhé myslí a ne mé myslí. Přecházejí od subjektivního idealismu k objektivnímu, zanechává Hocking ohlas svého theistického přesvědčení v thesi, že svět skutečnosti je světem opravených omylů, světem konečného a všeobecného soudu, vyhlášeného absolutní myslí.

Předpoklad objektivního idealismu je dán v tvořivosti našich myslí, již data smyslového vnímání jsou přeměněna ve fakta naší zkušenosti. Avšak my nejsme stvořiteli světa, jenž byl stvořen nejvyšší myslí, odlišnou od naší kvantitativně i kvalitativně. Naše myslí jsou částečně trpné, závislé na zkušenosti. Světová mysl je naprosto činná, vzor sama v sobě, tvoří svět svým myšlením a prostředkuje vnímání světa našim myslím. V tomto smyslu má světová mysl své myšlení a vůli společnou s myslmi lidí. Hocking sleduje výsledky dialektického procesu objektivního idealismu s pochopením, poněvadž jej chápe jako syntesu z antithetických návěstí naturalismu a subjektivního idealismu.

Zabývá se problémem významu existence přírody, dospívá Hocking v souhlase s dialektickým schematem Hegelovy metafysiky k závěru, že příroda je nutným předpokladem bytování duše, jsouc jednou z jejích funkcí. Zde se znovu vrací otázka,

zda můžeme přímo mít zkušenost tvůrčí světové mysli, aby tím byly ospravedlněny these objektivního idealismu. Hocking může prostě poukázat na výsledky své předcházející filosofie theismu a znovu opakovat, že zakoušíme přírodu jako projev tvůrčí činnosti Druhé mysli.

Sledujeme tento řetěz premis a závěrů v Hockingově dialektice, aby bylo zřejmé, že jeho filosofie vyrůstá z týchž kořenů jako objektivní idealism — ač ovšem tento s novým přezkoumáním naturalismu byl sloučen v jeho filosofii ve vyšší skla-debný typ.

Hocking postupuje ještě dále od objektivního idealismu, který mu nemůže poskytnouti dokonalou jednotu mezi subjektem a objektem. V mysticismu nachází žádoucí typ, který podtrhuje naprostou jednotu skutečnosti a učí lidské já, aby bylo sjedneno s Jednotou všehomíra.

Snadno pochopíme, proč Hocking zdůrazňuje, že mysticism není totožný s okultismem, ani s jinými obskurními, protirozumnými naukami a úkony. Mystikové vždy toužili a dosahovali přímého pochopení skutečnosti. Tato tendence spočívala u nich na poznání metafysického smyslu mystické zkušenosti. Mystikové nedovědou vyjádřit své pravdy v jasných výrazech povahy přis-ně pojmové. Mysticism vychází z přesvědčení, že skutečnost nás samých a skutečnost vnějšího světa jsou ve své podstatě sourodé. Věří v možnost zesílení mystického vědomí, jsou-li použity jisté teoretické a praktické metody.

Mysticism soudí, že každý přívlastek božství nutně popírá možnost přívlastku protikladného a tím omezuje obsah skutečnosti. Podle mysticismu je „nestranná jsoucnost vesmírných proporcí“ závěrečnou charakteristikou jednoty všehomíra. Ovšem i tyto čtyři pojmy omezují obsah skutečnosti a důsledný soud o skutečnosti by nutně musel vésti k mlčení.

Mysticism se snaží, aby unikl těmto agnostickým závěrům následující dialektikou. Dává obvyklým přívlastkům božství transcendentální význam a nachází v nich možnost k poměrně přiměřenějšímu přiblížení se pravdě než v pouze neutrálních nebo záporných přívlastcích. Mysticism podle Hockinga se spíše zajímá o praktické důsledky víry, že Jediný skutečně existuje, než o popis jeho vlastností. Pojem Boha ztrácí v mysticismu určitost theistické představy o osobní Bytosti. Ačkoliv v tomto bodě se stanovisko Hockingovo liší, přece podporuje mysticism jeho víru v možnost přímé zkušenosti o jakosti skutečna.

Mravní úsilí je příznačnější pro dosažení cíle mysticismu, než cíl povahy čistě myšlenkové. Potlačení tělesných žádostí a různé asketické praktiky tvoří obsah „záporné cesty“ u mystiků. Základní ctnosti jejich útěku ze světa je oproštění od statků vezdejších a odmítání společenských hodnot. Potlačení žádostí je metoda negativní; avšak kladným cílem je soustředěná ode-

vzdanost nejvýše kladné zkušenosti, dosahované ve chvílích osvícení. Idealism pojímá jáství jako základ světa. V mysticismu byla docílena jednota jáství a vesmírné jednosti. Z tohoto sjednocení dosahuje mystik nesmírnou odvahu a vnitřní důvěru. Je puzen k tomu, aby zkoumal svou sebevůli také v životě a řádu společenském a proto objevuje mravní normy a vyšší hlediska sociálního chování. V tomto úsilí nalezneme vysvětlení skutečnosti, že mystikové byli v dějinách lidské kultury významnými průkopníky pokroku mravního vědomí. Byli buditelé svědomí lidské rasy tím, že stanovily vzory, jimiž naše jednání musí být souzeno vzhledem k stálému mystickému smyslu sjednocení se skutečným.

Hocking nalézá středisko mystické zkušenosti ve zvláštním rytmu, v němž mystik nejen vidí zcela realisticky fakta, nýbrž současně nahlíží též na jakosti ukryté za těmito fakty. V mysticismu je dosaženo dokonalé střídání mezi hodinami práce a chvílemi zbožného rozjímání. V rytmu je zesílena intenzita duchovního života a nové vhledy obohacují obsah našeho poznání o metafysické povaze skutečnosti. V tomto smyslu je mystik nejlepším realistou. Jako mystik svědčí o hodnotě jednoty světa. Jako realista tvrdí, že boží život je také projádřen v mnohosti faktů bohatě členěného světového řádu. Jedinost objímá pluralitu dějů.

Tímto směrem mysticismu je orientována též syntetická část Hockingovy metafysiky a jeho vlastní filosofické krédo. Hocking je si vědom toho, že stěží bychom našli některý „čistý“ typ filosofie, zastoupený v soustavách největších myslitelů. V závěrečné části své dialektiky se snaží, aby unikl nebezpečí eklekticismu, ač uznává jeho význam v přípravném stádiu pro získání poznatků o hlavních směrech v dějinách poznání. Když však shromáždíme důležitý materiál o myšlenkových soustavách, začneme cítiti nutnost, aby teorie protichůdné byly tříděny podle principu, který by uvedl řád a důslednost do obsahů našich věr.

Podle Hockinga jediná zásada může poskytnouti soulad našim filosofickým vírám s pomocí dialektické metody, která ukazuje prostředky, jak uniknouti eklekticismu a v též době zachovati hodnoty „apriorní“ pravdy. Hocking přijímá idealism jako středisko své metafysiky. Ale ještě více je nakloněn přijmouti zkušenost mysticismu, jež se setkává s „nezbadatelnou vznešeností skutečnosti“. Hockingův idealism nevyklučuje mystického realismu v pojetí výše vyloženém. Vychází z přesvědčení, že mystik může mít ryzí a vášnivý zájem na spravedlivém řešení životních úkolů a v téže době být obohacen vnitřním vzhledem do významu vesmírné skutečnosti, který jej učí viděti současné problémy v jich funkcionální spojitosti. Obsah jeho theistické víry v Boha, v níž překonal pantheistické sklony populárního mysticismu, byly již dříve předmětem naší pozornosti.

Dříve nežli v závěru tohoto článku přehledně shrnu, v čem záleží podle mého názoru význam Hockingova díla pro filosofii náboženství, chtěl bych se vrátiti několika kritickými poznámkami k jeho teorii náboženského poznání.

Je nutno poukázati na nedůslednost, s kterou Hocking přechází od svého epistemologického dualismu subjektu — objektu k monismu absolutní příčiny na poli metafysiky. Zlom zdá se mi býti v logické výstavbě jeho theistického důkazu příliš náhlý a neobhájený s naléhavou průkazností. Hocking nevysvětlil s dostatečnou jasností, jaký stupeň neodvislé jsoucnosti, skutečnosti a svobody přisuzuje vnějšímu světu v jeho vztahu k Bohu. Ve výkladu přírodního realismu Hocking zřejmě podceňuje tvořivou úlohu stvoření v přírodě a jeho pojetí vztahů subjektu v rámci sociální zkušenosti (odmyslíme-li si pozadí theistické víry) je pojato upřílišněně pesimisticky.

Důkaz, na němž zakládá Hocking svou hypotézu o existenci boží, opouští vědomě důležité rozlišení mezi zkušeností samou a jejím výkladem. Idea, důsledně vzato, stává se pouze součástí zkušenosti a zároveň prostředkem glosujícím smysl zkušenosti. Tento předpoklad by byl pravdivý jen s přípuštěním premisy, že zkušenosti a idea jsou totožné. Avšak jsou-li idea a zkušenost totožné, Hocking vlastně nedokázal existenci boží a pouze podal popis procesu naší poznávající zkušenosti. Podobně neověřena a neprokázána zůstává Hockingova hypotéza, že se nám v naší zkušenosti dostává poznání přírody, která je současně poznáním Boha. Zde přicházíme opět k nedostatku Hockingovy teorie poznání, podle níž stejnými chápacími schopnostmi dosahuje svých poznatků o přírodě i o jsoucnosti Boží. Logické návěští, z nichž Hocking vychází, jsou tyto: Pokládá za prokázané, že existence mého jáství, fysického světa a Boha jsou stejně ověřitelné a dále, že jedině v Bohu můžeme najíti smysl přírody. Proti těmto thesím se může namítnouti, že ve své zkušenosti se nesetkáváme jenom s objektivní skutečností přírody, nýbrž též s nedostatkem její sebespolehlivosti. Jak s tím uvedeme v souhlas, že její smysl je ve shodě s boží dokonalostí, když by příroda na každém vývojovém stupni měla odpovídati aspoň jistému stupni dokonalosti, zobrazenému v Bohu?

Hockingovi bylo vytykáno, že svou filosofii theismu neformuloval tak, aby mohla býti bezprostředněji bohosloveckými odborníky použita k účelům apologetickým. Tato výtká má pro nás též svou pozoruhodnost a snad mnohému čtenáři se zdály býti filosofické these Hockingovy příliš abstraktní. I nám by se mohlo zdáti, že Hockingově filosofii schází hlubší kontakt s etickým obsahem ideje Boha, jak jej známe z judaismu a křesťanství.

William Adams Brown ve svém článku o Hockingově teorii

theismu²⁾ přímo vytyká Hockingovi, že ve své filosofii nepřihlížel dostatečně k materiálu, který je dán v obsahu víry historických náboženstev. V ideji Boha opomenul Hocking podle Browna použití mravních momentů, jež tvoří podstatný obsah v náboženských představách velikých historických náboženských soustav. Mravní zkušeností rozumí Brown vědomí hříchu a bratrský postoj lidí k sobě navzájem. Tento názor z pera vynikajícího amerického teologa a filosofa, profesora na Union Theological Seminary v New Yorku, jistě překvapuje, když jsme se před tím seznámili s obsahem díla Hockingova. Hocking právě naopak pojednal vyčerpávajícím způsobem o skutečnosti zla a o filosofické základně pro bratrství lidí, opřené o vůli Druhé myslí. Tradičně smýšlející lidé budou vytykáti Hockingovi, že na mnohých místech nahradil scholastickou terminologii novými výrazovými prostředky. Ačkoliv bychom si s hlediska ČČS mohli přát, aby metafysickou funkci Boha zjeveného přesněji formuloval v rámci svého díla z oboru filosofie náboženství, poněvadž přece idea — Loga patří také do náboženské zkušenosti, stojíme před dílem Hockingovým jako před objevem, z něhož se můžeme mnohému naučit. Zvláště Hockingův důraz na Boha sice od světa odlišného, ale při tom v něm působící a idea spolupráce člověka s Bohem v tom smyslu, že můžeme podle božích směrnic ve světě ustavičně spolupůsobit, zvláště v ohledu mravním, je v souhlasu s podstatnými hledisky naší křesťanské nauky. Stejně tak jeho propracovaná teorie náboženské zkušenosti ověřuje a zdůvodňuje přesvědčení, z něhož ČČS vychází, o důležitosti subjektivního činitele jakožto nositele božího zjevení a naplňovatele božích záměrů. Souhlasíme s odvahou filosofického ducha Hockingova, že nechtěl své myšlení dát do služby zájmům jen některé tradiční nauky nebo vědomě nechtěl přispět k petrifikaci tradičních formulací světového názoru křesťanského. Jako filosof, sloužící Duchu pravdy a svobody, nejlépe posloužil též svobodným církvím, chtějícím přiblížit Boha Ježíše Krista naší době.³⁾

Na konec tohoto pojednání chci stručně vyjádřit, v čem podle mého soudu záleží příspěvek Hockingův pro filosofii náboženství.

Předně: Nejcenějším příspěvkem je jeho pečlivě vedený důkaz o konečném významu zkušenosti. Odmitá mechanistický výklad zkušenosti, podle něhož místní podráždění náhodnými podněty z fyzického prostředí je vhodným vysvětlením celého procesu duševního dění a konečně i našeho lidského určení.

²⁾ „Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods“, ročník 10., strana 242 a n.

³⁾ Hockingovo rozhodnutí v tom směru bylo vědomé. O tom svědčí jeho noticka v Atheneu („The Atheneum“ z r. 1912, str. 660, z níž cituji: „Má-li být nyní křesťanství poslouženo filosofickým důkazem jako je tento, musí se tak státi spíše na základě tichého a nezbytného uznání, k němuž důkaz vede, než na základě nějakého výslovného ztotožnění.“

Hocking dává přednost hypotézi, že serie našich zkušeností je metafysická ve své povaze, poněvadž má hlubší význam. Pro oblast náboženství to znamená, že náboženská zkušenost je svou povahou nadsmyslová. Hocking nachází náznak náboženského problému v dualismu absolutní dvojice: Charakter se objevuje v přítomnosti Přírody. Smysl metafysiky jeví se nám zodpověděním praktické otázky: Budou lidé spokojeni s jistotami podmíněnými, nebo budou se ohlížeti po absolutní jistotě, která drží dobro za všech okolností? Hocking dal důraz na své přesvědčení, že poznání o Bohu je možné jen tehdy, jestliže se můžeme setkat s Bohem ve své zkušenosti.

Za druhé: V. A. Hocking obohatil filosofii náboženství systematickým způsobem, s nímž uvedl theism jako ústřední zájem svého světového názoru. Na podkladě stanoviska theistického vypracoval též dalekosáhlé závěry pro teorii o funkci individuálního jáství a sociálního života, jichž přehled přesahoval již rámec tohoto pojednání.

Za třetí: Osobní příspěvek Hockingův, jehož důležitost nemůže být podceňována, záleží v tom, že náboženství mu skýtá nezbytné prostředí pro tvořivost jeho mysli. Hocking neblíží se náboženství jen jako něčemu zevnějšímu, jako objektivně danému faktu, nýbrž dal svou filosofii theismu svědectví, že je náboženskou osobností umocněné vnitřní potenciality. Hluboká znalost historických soustav filosofických dává mu pozadí, v němž může kořeniti ve vztahu k jiným význačným myslitelům lidské rasy jeho vlastní syntetická moudrost. Jeho moudrost v téže době obsahuje poselství o novém životě vyrůstajícím z Boha, jež má ryzi náboženskou hodnotu, poněvadž je výtvozem zbožné duše. Má však dále též hodnotu filosofickou, poněvadž bylo napsáno odborníkem v akademické filosofii. Pro tyto vzácné přednosti odmění studium Hockingovy filosofie každého, kdo pro chvilkové zájmy dne neodcizil se milování moudrosti, jež je založena na přemýšlení o principech a na soustředěné kontemplaci.

Miroslav Novák:

PROROCI.

Pod pojmem proroka zvykli jsme si představovati muže, jenž „prorokuje“ do budoucnosti; není to nesprávné, avšak tato představa vyčerpává jen mizivou část pojmu. Najdeme u každého proroka věštby do budoucnosti, ale ty jsou vedlejším produktem. Proroci jsou mužové posláni od Boha a jejich úkolem jest oznamovati lidu rozhodnutí a požadavky Boží.¹⁾ Rozhodnutí a požadavky

¹⁾ Bernhard Duhm: Israels Propheten, 2, vyd. Tubinky, 1922. Str. 4.